

Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ:

Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

Том IV

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Випуск 12

Київ – 2016

Бібліотека
Слободянка

ISSN 2072-4772

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К. "ТОВ "Срібна Хвиля" – 2016. – Том IV: Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 12. – 184 с.

Головний редактор:
дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
Н.В. Чепелева
Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. Н.В. Слободяник (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. О.Л. Вернік (електронна версія).

Редакційна колегія:
Молько В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; Балд Г.О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Карамушка Л.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Смутьсон М.Л., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; Максимова Н.Ю., доктор психол. наук, професор; Москаленко В.В., доктор філос. наук, професор; Проженко Т.О., доктор психол. наук, професор; Швалб Ю.М., доктор психол. наук, професор; Музика О.Л., канд. психол. наук, професор; Кісарчук З.Г., канд. психол. наук, ст.н.с.; Терещук А.Д., канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:
Антон Фабіан, професор, доктор габлітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); Марек Палюх, професор надзвичайний, доктор габлітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); Євген Глива, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); Роман Трач, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); Альфред Прітц, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: Кружана Т.В. (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; Клименко В.В. доктор психол. наук, професор; Корніяк О.М. доктор психол. наук, ст.н.с.; Малхазов О.Р. доктор психол. наук, професор; Завадська Т.В. канд. біол. наук, ст.н.с.; Савченко Т.Л. (відповідальний секретар тому).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 6 від 23.06.2016 р.)

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016

ЗМІСТ

Біла І. М. Світосприймання: основи і передумови у дошкільному віці	4
Власова О. І., Щербина В. Л. Цінності особистості в багатокладному українському суспільстві: досвід дослідження	1
Демченко М.О. Стил і типи сімейного виховання як можлива передумова формування агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку	2
Зявизун Т.В., Кльоц Л.А. Мотивація як засіб активізації освітньо-виховного процесу в дошкільному закладі.	3
Кабанцева А.В. Організація збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей дошкільного віку	4
Кандунова К.А. Відображення старшими дошкільниками досвіду міжособистісної взаємодії в творчій грі	5
Карабасва І.І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників	6
Кондратець І. Містечтво запитань і відповідей як засіб формування рефлексивної культури у дітей та дорослих	7
Костенька О. І. Психологічна характеристика структурних компонентів діалогічності молодшого школяра	8
Ладивір С. О. Рухайні чинники повноцінного розвитку дитини	9
Лєсик В.В. Інтерактивні педагогічні читання як засіб особистісного та професійного розвитку вихователя дошкільного навчального закладу	11
Метєлюк В. І. Розвиток уяви дошкільників в ігровій діяльності	1
Соловійова Л. І. Довільна поведінка і вибір: взаємозв'язок та прояви у дошкільному віці	11
Тищук Л., Ковальова Л. Гуманістичний підхід у вихованні дитини дошкільного віку з проявами агресії у поведінці	11
Товчак І.С.А. Аналіз індивідуальних характеристик структури прояву пізнавальної активності старших дошкільників	11
Токарєва Л.Д. Ціннісні орієнтації дошкільника та його мотиваційна складова	11
Федорчук О. І. Батьківська відповідальність як важлива складова структури феномену батьківської культури	11
Філенко С.Ф. Актуалізація ціннісних орієнтацій педагогів дошкільного навчального закладу	11

результатів підтримка не переривається, а змінюється. Допомога продовжується, але вже на періодичній основі.

Висновки. Отже, дослідження показало актуальність проблеми проявів агресії в поведінці дитини дошкільного віку в сучасному дошкільному закладі. Ефективність позитивного впливу на дитину з проявами агресії в поведінці великою мірою залежить від гуманістичного підходу у вихованні дошкільника і скоординованості дій вихователя, психолога, завідувача та батьків.

Перспективу подальших наукових пошуків з даного напрямку ми бачимо у дослідженні залежності проявів агресії в поведінці дітей дошкільного віку від суспільних соціально-економічних умов загалом і кількості дітей в групі зокрема, розробці методичних рекомендацій щодо гуманістичної моделі оперативного реагування вихователя на прояви агресії в поведінці дитини дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковська Т. Переживання успіху як чинник становлення особистісного потенціалу дитини в пізнавальній сфері / Т. Гурковська // Актуальні проблеми психології. Том IV: Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві. Зб. наукових статей / Заг. ред. С. Д. Максименка, С. О. Ладивір. – К.: 2007. – С. 119-129.
2. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития / Крайг Г., Бокум Д. // – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 940 с.: ил. – (Серия «мастера психологии»).
3. Ладивір С. Оволодіння дошкільниками гуманістичними цінностями в процесі взаємодії з близькими дорослими / С. Ладивір // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: «Срібна Хвиля», – 2014. – Том IV. Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 10. – 306 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – С-Пб., 1999.

REFERENCES

1. Hurkovska T. (2007) *Perezhyvannia uspihku yak chynnyk stanovlennia osobystisnoho potentsialu dityny v piznaval'ni sferi* [Experience of success as a factor of development of personal potential of a child in the cognitive sphere] S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psikhoholohiyi – Actual problems of psychology*: Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. (Vols. IV, issue 7), (pp. 119–129). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

144

2. Kraih H., Bokum D. (2007) *Psikhoholohiya razvytiya* [Psychology of development] Sank-peterburh.: Pyter [in Russian].

3. Ladyvir S. (2014) *Ovolodinnia doshkilnykamy humanistychnymy tsinnostiamy v protsesi vzaemodii z blizkymy doroslymy* [Mastering preschooler humanistic values in the process of interaction with adult relatives] S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psikhoholohiyi – Actual problems of psychology*: Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine. (Vols. IV, issue 10), (pp. 113–124). Kyiv: Sribna Khvylia [in Ukrainian].

4. Rubynshtein S.L. (1999) *Osnovu obshchei psikhoholohiy* [Global Principles of Psychologists] Sank-peterburh.: Pyter [in Russian].

УДК 159.922.7

АНАЛІЗ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРИ ПРОЯВУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Товкач І.С.,

старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті подано аналіз отриманих нами емпіричних даних, що проводився згідно визначенням у психологічній науці методом математичної статистики. Було визначено динаміку взаємозалежності між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку структурних компонентів у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак пізнавальної активності старших дошкільників на різних етапах її розвитку в процесі мовленнєвої діяльності. З'ясовано змістові характеристики індивідуальних особливостей та специфіки їх прояву на різних етапах розвитку пізнавальної активності у старшому дошкільному віці.

Ключові слова: пізнавальна активність, структурні компоненти, особливості взаємозв'язку, емоційно-мотиваційні, процесуально-операційні, контрольно-оцінні ознаки, старші дошкільники, індивідуальні характеристики тощо.

ТОВКАЧ І.Е. АНАЛИЗ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ХАРАКТЕРИСТИК СТРУКТУРЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

В статье дан анализ полученных нами эмпирических данных, который проводился определенными в психологической науке методами математической статистики. Было определено динамику взаимозависимости между уровнем

145

проявления особенностей взаимосвязи структурных компонентов в дифференциации эмоционально-мотивационных, процессуально-операционных, контрольно-оценочных признаков познавательной активности старших дошкольников на разных этапах ее развития в процессе речевой деятельности. Выяснено содержательные характеристики индивидуальных особенностей и специфики их проявления на разных этапах развития познавательной активности в старшем дошкольном возрасте.

Ключевые слова: познавательная активность, структурные компоненты, особенности взаимосвязи, эмоционально-мотивационные, процессуально-операционные, контрольно-оценочные признаки, старшие дошкольники, индивидуальные характеристики, подструктуры.

IRINA TOVKACH. ANALYSIS OF INDIVIDUAL PERFORMANCE MANIFESTATION OF COGNITIVE OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

The article presents the analysis of the empirical data that was conducted by appropriate methods in psychological science of mathematical statistics. It was determined that the dynamics of interdependence between levels of structural components display in the context of relationship with the differentiation of emotional and motivational, procedural and operational control and the evaluation of signs of cognitive activity of senior preschool children at various stages of development in the process of speaking. The characteristics of individual peculiarities and specifics of their manifestation in different stages of cognitive activity in the preschool age were distinguished by the author.

Keywords: cognitive activity, structural components, peculiarities of the relationships, emotional and motivational, procedural and operational control, evaluation features, older preschooler, individual characteristics.

Постановка проблеми. Важливо вказати, що вирішального значення набуває формування в дошкільній активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, вміння орієнтуватись у розмаїтті предметів і явищ, здатності доволі регулювати власну пізнавальну діяльність. Це і є ті внутрішні передумови, які забезпечують продуктивність розумової діяльності дитини, визначають легкість і швидкість засвоєння нової інформації, здатність до її творчого використання у житті. Це тим паче є значущим для дітей старшого дошкільного віку тому, що, з однієї сторони, цей вік є чутливим для розвитку пізнавальної активності, творчості, з іншої – періодом подальшого становлення провідного виду діяльності.

З'ясування змістових характеристик індивідуальних особливостей та специфіки їх прояву на різних етапах розвитку пізнавальної активності у старшому

146

дошкільному віці становить зміст другого (емпіричного) розділу нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу статті. На цьому етапі нашого дослідження було спрямування на виявлення індивідуальних характеристик прояву індивідуальних особливостей старших дошкільників на етапі розвитку пізнавальної активності; визначити у них рівні розвитку пізнавальної активності (у подальшому ПА). Для визначення наявності статистичного зв'язку між рівнем розвитку структурних компонентів ПА та відповідним рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між її структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА дітей зазначеного віку в процесі усвідомлення мовлення використовували кореляційний аналіз емпіричних даних за r-Пірсоном; методи математичної обробки даних та графічної презентації результатів, які здійснювались за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SMBSPS Statistics 20.

На даному етапі дослідження основним завданням було визначити динаміку взаємозалежності між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку структурних компонентів у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА старших дошкільників на різних етапах її розвитку в процесі мовленнєвої діяльності. У відповідності з завданням визначалася мета дослідження на цьому етапі роботи, що полягала у визначенні взаємозалежності між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА дітей зазначеного віку в процесі усвідомлення мовлення використовували кореляційний аналіз емпіричних даних за r-Пірсоном; методи математичної обробки даних та графічної презентації результатів, які здійснювались за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SMBSPS Statistics 20.

147

структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА дітей зазначеного віку в процесі мовленнєвої діяльності.

Аналіз отриманих нами емпіричних даних проводився згідно визначених у психологічній науці методів математичної статистики [1; 2, с. 17-19; 3; 4], інтерпретація даних та графічна презентація результатів здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SMBSPS Statistics 20.

Важливо вказати, що базові таблиці первинних даних не відповідали необхідній структурі для розрахунку коефіцієнта кореляції за r-Пірсоном, тому на їх основі нами розроблено нові статистичні таблиці, що допомогли провести кількісну характеристику показників рівнів розвитку ПА та рівні прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА дітей старшого дошкільного віку до єдиної системи обчислення.

Отже, особлива увага приділялася тим критеріям, що були визначені при обрахунку 9 бальної шкали станай тому, що у процесі цих розрахунків вони були адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку.

Після отримання результатів аналізу емпіричних даних з приводу рівня розвитку ПА дітей старшого дошкільного віку та рівня прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА дітей зазначеного віку в процесі мовленнєвої діяльності зазначені дані були представлені у таблиці 1.1 для подальшого обрахунку коефіцієнту кореляції за Пірсоном.

Таблиця 1.1

Дані для кореляційного аналізу			
$\sum i$ (i)	$\sum K_i$ (i)	$\sum I_i^2$ (i)	$\sum K_i^2$ (i)
6762	5322	372614	234116

На основі аналізу взаємозв'язку між рівнем розвитку структурних компонентів ПА дітей та рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально операційних, контрольно-оцінних ознак ПА старших дошкільників в процесі мовленнєвої діяльності було встановлено існування статистичної залежності між ними ($r=0,84$ при $p<0,01$) [2, с. 21]. При цьому емоції та мотиви мали статистично значимий зв'язок зі всіма структурними компонентами пізнавальної активності $r>0,70$. Отже, емоційно-мотиваційний компонент старших дошкільників

в процесі мовленнєвої діяльності засобом унаочнення матеріалу, казки, дидактичної гри та ін.. Згідно з отриманими даними під час дослідження був проведений аналіз процентного співвідношення досліджуваних дітей в експериментальних групах (ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3) та контрольних групах (КГ1, КГ2, КГ3) відповідно до рівнів розвитку структурних компонентів, зважаючи на вікові та індивідуальні особливості пізнавальної активності дітей в процесі мовленнєвої діяльності (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Досліджувані групи	Розподіл досліджуваних за підгрупами до початку розвивальної роботи (%)					
	I	II	III	IV	V	VI
Експериментальна група 1	0	4	19	44	22	11
Експериментальна група 2	0	25	25	40	10	0
Експериментальна група 3	11	6	11	66	6	0
Контрольна група 1	0	13	27	40	20	0
Контрольна група 2	0	0	35	61	4	0
Контрольна група 3	0	4	25	58	13	0

Аналіз даних довів, що більшість дітей мали середній рівень розвитку ПА та належали до третьої підгрупи з домінуванням емоційно-мотиваційного (вольового) компонента пізнавальної активності, де переважають характеристики мотиваційної, вольової, наполегливої поведінки; а найбільша кількість дітей - до четвертої підгрупи з домінуванням процесуально-операційного (динамічного) компонента пізнавальної активності, що містить виражені психодинамічні ознаки, які проявляються в зовнішній поведінковій формі.

Наведені дані показали, що більшість дітей старшого дошкільного віку у процесі розвитку ПА в обговоренні наочного матеріалу, отримували задоволення від ігрових завдань, розглядання картинок, спілкування з однолітками та дорослими за змістом художніх творів (загадок, віршів, казок), що стимулювало дітей зазначеного віку до закріплення знань, формування пізнавальної активності, мовленнєвих умінь та навичок, виховання культури спілкування.

Важливо вказати, що попередній обрахунок даних був проведений для подальшого дослідження взаємозв'язку між рівнем розвитку ПА дітей зазначеного віку та рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами

впливав на структуру ПА на кожному етапі її розвитку. Волночас ми змогли дослідити статистичний зв'язок між показниками рівнів розвитку структурних компонентів пізнавальної активності та показниками рівнів прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА в процесі мовленнєвої діяльності для повного підтвердження робочої гіпотези. Результатом обчислення кореляцій одного типу для кожної пари з множини змінних, визначених у кількісній шкалі на нашій вибірці, була кореляційна матриця. На нашу думку були не випадковими результати, зазначені у кореляційній матриці. Аналіз даних доводив, що емоційно-мотиваційний компонент має статистично значимий зв'язок з усіма структурними компонентами ПА.

Важливо вказати, що динаміка у процесі розвитку ПА відображає етап розвитку її структурних компонентів у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак. Констатували, що виділені компоненти можуть перебувати на різних рівнях розвитку пізнавальної активності але при цьому вони, як частини системи, перебувають у складних відносинах взаємозалежності і взаємовпливу. Так, наприклад, позитивне емоційне ставлення пізнавальної діяльності стимулювало розвиток процесуально-операційного компонента і навпаки, значний обсяг знань умінь і навичок створював позитивне ставлення до навчальної діяльності. Отже, проведений кореляційний аналіз підтвердив існування підгруп ПА дітей старшого дошкільного віку у яких були відмінності у рівні прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак пізнавальної активності в процесі мовленнєвої діяльності та рівнем розвитку її структурних компонентів. Встановлений статистичний зв'язок між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак пізнавальної активності у процесі мовленнєвої діяльності та рів розвитку її структурних компонентів дав можливість визначити шість підгруп (досліджуваних). Отже, наші спостереження дають підстави стверджувати, розвиток ПА на етапі її становлення у старшому дошкільному віці залежить тільки від організації предметно-ігрової середовища, стимулювання дитячої дослідницької діяльності в процесі мовленнєвої діяльності засобом унаочнення матеріалу, казок, дидактичних ігор, стимулювання до словесної творчості, а й індивідуальних особливостей пізнавальної активності дитини зазначеного віку. Тому виникла необхідність скласти кількісну та якісну характеристику визначених шести підгруп дітей, спираючись на індивідуальні особливості ПА кожної дитини

у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА старшого дошкільника в процесі мовленнєвої діяльності.

Важливо звернути увагу на те, що емоційно-мотиваційний компонент активно проявлявся на всіх етапах розвитку ПА. Наприклад, під час розглядання наочного матеріалу, бесід, дидактичних ігор та ін. кожна дитина виявляла інтерес до запропонованих матеріалів, жодна з них не виявила байдужості, не відмовилася від спілкування й виконання ігрових завдань та ін.. Найактивніше мав прояв процесуально-операційний (динамічний) компонент, який містить виражені психодинамічні ознаки, що проявляються в зовнішній поведінковій формі. Виразність гармонійних ознак усіх компонентів трактується як інтеграційна гармонізація ПА, що веде до творчості (зокрема, словесної); а представленість агармонійних ознак розглядається як агармонізація ПА, своєрідна дисгармонія ПА дитини зазначеного віку в процесі мовленнєвої діяльності на репродуктивному рівні.

Висновки. 1. За допомогою методів кореляційного аналізу виявлено та встановлено, що компоненти ПА взаємопов'язані між собою. Найтісніший взаємозв'язок зафіксовано між емоційно-мотиваційним та процесуально-операційним, найслабший – між процесуально-операційним та контрольно-оцінним компонентами. Виявлено статистично значущий зв'язок між рівнем прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак ПА та рівнем розвитку ПА в процесі мовленнєвої діяльності. Особливого значення для становлення пізнавальної активності в старшому дошкільному віці набуває здатність до рефлексії. 2. Доведено, що існує взаємозв'язок динаміки прояву між структурними компонентами ПА дітей старшого дошкільного віку у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак у процесі мовленнєвої діяльності. У процесі емпіричного дослідження проаналізовано низку особливостей розвитку ПА дітей старшого дошкільного віку, визначено три рівні розвитку ПА: низький, середній та високий. 3. З'ясовано індивідуальні особливості старших дошкільників на етапі розвитку пізнавальної активності. Так у групах досліджуваних дітей зазначеного віку були виявлені відмінності щодо рівнів розвитку ПА та рівнів прояву особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних, контрольно-оцінних ознак пізнавальної активності в процесі мовленнєвої діяльності визначили шість підгруп. Виразність гармонійних ознак усіх компонентів трактується як інтеграційна гармонізація ПА, що веде до творчості; а представленість агармонійних ознак розглядається як агармонізація ПА, своєрідна

дисгармонія пізнавальної активності дитини зазначеного віку. До першої підгрупи увійшли діти — активні, які проявляють ініціативу під час відповідей; допитливі, з високим рівнем ПА в процесі мовленнєвої діяльності; з гармонійним поєднанням структурних компонентів, які прагнуть бути активними в пізнавальній діяльності. Це найефективніша підгрупа ПА, що розгортається від емоційного й мотиваційного потенціалу до оцінки рефлексії, має високу адаптивну суть й творчий рівень мовлення, коли діти починають застосовувати свої знання і вміння у нестандартних ситуаціях. До другої підгрупи увійшли діти — активні, з високим рівнем ПА; діти з домінуванням процесуально-операційного (динамічного) та контрольно-оцінного компонентів ПА в процесі мовленнєвої діяльності, що забезпечується домінуванням результативних ознак ПА, якими виступає інтелектуальна продуктивність, що виражається як в успішності освоєння діяльності, так і в досягненні особово значимих результатів, пов'язаних з самореалізацією. Дитина-носії цієї підгрупи являється, як правило, цілеспрямованою, виконуючою дії усвідомлено, яка завжди знає, заради чого виконується завдання та з проявом творчого рівня мовлення. До третьої підгрупи увійшли діти — активні, з середнім рівнем пізнавальної активності; із домінуванням емоційно-мотиваційного (вольового) компонента ПА в процесі мовленнєвої діяльності, де переважають характеристики мотиваційної, вольової, наполегливої поведінки, домінує прагнення довести справу до кінця, незважаючи на наявність різного роду перешкод і утруднень. У дітей інколи спостерігаються прояви словесної творчості, переважає мовлення на репродуктивному рівні, на якому відбувається узагальнене наслідування, що виявляється у свідомому ставленні до зразка, в самостійному застосуванні відомих знань, засобів мовленнєвих дій у різних ситуаціях. До четвертої підгрупи увійшли діти — активні, з середнім рівнем ПА; діти із домінуванням процесуально-операційного (змістово-операційного чи динамічного) компонента пізнавальної активності в процесі мовленнєвої діяльності, що містить виражені психодинамічні ознаки, які проявляються в зовнішній поведінковій формі. Ці діти досить компетентні і здатні на винахід, презентують себе за рахунок генерації ідей, словесної творчості, однак на реалізацію яких у них часто бракує сил і можливостей, тому переважає репродуктивне мовлення. До п'ятої підгрупи увійшли діти з низьким рівнем ПА, які можуть працювати лише під час персонального звертання до них дорослого, працюють під час постійної допомоги дорослого; з агармонійними ознаками ПА, що притупає наявність прихованих потенційних пізнавальних можливостей і високу пізнавальну потребу дитини, її готовність до здійснення діяльності (мовленнєвої, ігрової, художньо-мовленнєвої та ін.). Це своєрідна активність, що «дрімає», тому у дитини хоча є прояви словесної творчості, переважає мовлення на

152

репродуктивному рівні. До шостої підгрупи увійшли діти — пасивні, з низьким рівнем ПА; діти з агармонійними ознаками ПА являються вираженими оцінними для рефлексії показниками дитини з негативним емоційним забарвленням. При підтримці дорослого у дитини цієї підгрупи спостерігається мовлення на репродуктивному рівні. До підгруп: I, II, III, IV також увійшли і імпульсивні діти, які надзвичайно рухливі та емоційні. Для них характерні підвищена активність, метушливість, неорганізованість. Вони охоче приймають будь-які пропозиції, з цікавістю включаються в будь-яку гру, але дуже швидко втрачають інтерес і згасають. Таким дітям важко дотримуватися правил гри, сидіти на заняттях, довгий час займатися однією справою. Їм важко слухати дорослого вони не можуть дослухати пояснення до кінця, постійно відволікаються. Вони можуть голосно розмовляти на заняттях чи просто піти, якщо їм не зовсім цікаво. Прагнення до самостійних дій («Я так хочу!») виявляється більш значимим сильним мотивом, ніж будь-які правила. До підгруп: V, VI увійшли загальмовані діти, надзвичайно пасивні, спокійні і поодинокі. Вони нічим не виділяються, не порушують дисципліни і нікому не заважають, спокійно і покійно виконують доручення дорослого, дотримуються правил поведінки на заняттях (групові, індивідуально-групові, індивідуальні) та в побуті. З'ясовано, що розвиток ПА залежить не тільки від організації предметно-ігрового середовища, а й в індивідуальних особливостей старших дошкільників в процесі мовленнєвої діяльності. Зроблено висновок, що професійна компетентність педагогів ДНЗ шол піднятої проблеми потребує корекції. Отже, на основі визначених шести підгруп дітей зазначеного віку за рівнями особливостей взаємозв'язку між структурними компонентами у диференціації емоційно-мотиваційних, процесуально-операційних контрольно-оцінних ознак пізнавальної активності дітей в процесі мовленнєвої діяльності, було розроблено модель психолого-педагогічного супроводу педагогів ДНЗ у вирішенні проблеми оптимізації індивідуальних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників в процесі мовленнєвої діяльності та з'ясувані індивідуальних особливостей старших дошкільників на етапі розвитку пізнавальної активності, яку було впроваджено на етапі формального експерименту [5; 6; 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Климчук В.О. Математичні методи у психології. Навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей / В.О. Климчук // — К.: Освіта України. — 2009. — 288 с.
2. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навчальний посібник для вищої школи [Текст] / С.Д. Максименко // — К.: Наукова думка. — 1998. — 216 с.

3. Руденко В.М. Математичні методи в психології: підручник [Текст] / В. М. Руденко, Н. М. Руденко // — К.: Академ-видав. — 2009. — 384 с. (Серія «Альма-матер»).

4. Сапегин А. Г. Психологический анализ в среде Excel. Математические методы и инструментальные средства [Текст] / А. Г. Сапегин // — М.: Ось-89. — 2005. — 144 с.

5. Товкач І. С. Хочу бути мамою, хочу бути татом [Текст] : Навчально-метод. посібник / І. С. Товкач // — К.: Видавничий Дім «Слово». — 2012. — 368 с.

6. Товкач І.С. Індивідуалізація формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу [Текст] / І.С. Товкач // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (збірник наукових праць). — Одеса, ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. — 2014. — С. 341-349.

7. Товкач І.С. Психологічні особливості прояву креативності у старшому дошкільному віці [Текст] / І.С. Товкач // Молодий вчений. — 2015. — № 4. С. 106-110.

REFERENCES

1. Klimchuk, V. A. (2009). *Matematychni metody v psykholohiyi: navchalnyi posibnik dlya studentiv psykholohicheskikh spetsialnostei* [Mathematical methods in psychology. A textbook for students of psychological specialties]. Kiev: Osvita Ukrainy [in Ukraine].
2. Maksimenko, S.D. (1998). *Psykholohiya v sotsialnii ta pedagogichnii praktitsi metodologiya metody program u protsedury* [Psychology in social and pedagogical practice: methodology, methods, programs, procedures: textbook for high schools]. Kiev: Naukova dumka [in Ukraine].
3. Rudenko, V. M., & Rudenko N. M. (2009). *Matematychni metody v psykholohiyi: pidruchnyk* [Mathematical methods in psychology: textbook]. Kiev: Akadem-vudav [in Ukraine].
4. Sapegin, A.G. (2005) *Psykholohicheskui analiz v sreda Excel. Matematicheskie metody i instrumentalnye sredstva* [Psychological analysis in the Excel environment. Mathematical methods and tools]. Moskva, Os-89 [in Russian].
5. Tovkach, I. Ye. (2012) *Khochy bytu mamoi, khochy bytu tatom* [Want to be a mother, want to be a dad]. Kiev: Vudavnychuy Dim «Slovo» [in Ukraine].
6. Tovkach, I. Ye. (2014). *Indyvidualizatsiya formivannya movlennevyi kompetentsiyi u ditei doshkilnogo viku v umovakh doshkilnogo navchalnogo zakladu* [Individualization of forming speech competence in children of preschool age in the conditions of preschool educational institution]. Scientific Bulletin of Odessa South

154

Ukrainian national pedagogical University. K. D. Ushinsky (collection of scientific papers). — Odessa, PNU ei. K. D. Ushinsky, 341-349 [in Ukraine].

7. Tovkach, I. Ye. (2015). *Psykholohichni osoblyvosti proyavy kreatyvnosti u starshomu doshkilnomu viti* [Psychological characteristics of creativity in the preschool age]. Young Scientist, 4 (19) Part 3 april, 106-110 [in Ukraine].

УДК 159.922.73 + 316.614.6] — 053.4

ЦІНІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКА ТА ЇХ МОТИВАЦІЙНА СКЛАДОВА

Л. Д. Токарева

молодший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника
Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

В статті розкрито проблему морально — етичної поведінки дошкільника, проблему ціннісних орієнтацій дошкільника та її мотивації. Підкреслили надзвичайне значення дошкільного віку як періоду становлення особистості дитини. В статті відмітили, що дошкільний період є одним з особливих в плані становлення і розвитку мотиваційної сфери особистості.

В статті підкреслили, що інтенсивний розвиток мотиваційної сфери дитини актуалізує пізнавальні мотиви, які лежать в основі формування майбутньої навчальної діяльності. В статті зауважили, що суцільність мотивів є самим важливим новоутворенням в розвитку особистості дошкільника, що ієрархія мотивів надає певної спрямованості всій поведінці дитини дошкільного віку. І по мірі її розвитку з'являється можливість оцінювати не тільки окремі вчинки дитини, але й її поведінку в цілому.

Ключові слова: Ціннісні орієнтації, дошкільник, моральне виховання, мотиви, мотивація, сім'я, соціалізація.

Л.Д. ТОКАРЕВА. ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ ДОШКОЛЬНИКА И ИХ МОТИВАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ.

В статье раскрыта проблема нравственно — этического поведения дошкольника, проблема ценностных ориентаций дошкольника и ее мотивации. Подчеркнули специфику развития особенностей мотивационной сферы в дошкольном возрасте. В статье отметили соподчиненность мотивов, которая является самым важным новообразованием в развитии личности дошкольника. Сделан вывод, что иерархия мотивов дает определенную направленность всему

155